

Sûfîlerin Seyri
Mirsâdu'l-İbâd

©İlk Harf Yayınevi, 2013

Kıtabın tüm yayın hakları "İlk Harf Yayınevi"ne aittir.

› İlk Harf Yayınevi, 27
Tasavvuf Serisi, 23

Necmuddîn-i Dâye • Mirsâdu'l-İbâd Sflerin Seyri

› ISBN
978-605-5457-98-3

› Özgün adı:
Mirsâdu'l-İbâd Mine'l-Mebde İle'l-Me'ad

› Yazar
Necmuddîn-i Dâye

› Tercüme
Hakkı Uygur

› Yayın Yönetmeni/Editör
Ersan Güngör

› Sayfa Düzeni
İrfan Gngrr

› Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

› Basım Tarihi
1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2013

› Baskı / Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Cad. No: 3, K: 2 Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 483 47 92 (Sertifika No: 11964)

› **İLK HARF YAYINEVİ**

Genel Dağıtım

Çelik Yayınevi

(Sertifika No, 14710)

Ticarethane Sokak No: 59 Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

Tel: +90 212 511 28 11 - 513 73 19 • Fax: +90 212 511 28 12

www.celikyayinevi.com • info@celikyayinevi.com

Necmuddîn-i Dâye

Sûfîlerin Seyri

Mirsâdu'l-İbâd

Tercüme
Hakkı Uygur

İçindekiler

› Önsöz.....	9
› Necmuddîn-i Râzî Hayatı ve Eserleri.....	13
Giriş	13
Hayatı.....	19
Eserleri.....	27

Mirsâdu'l-İbâd

Babların ve Fasılların Fihristi	43
---------------------------------------	----

Birinci Bab

Kitabın dîbâcesi hakkındadır ve Hak Teâlâ'nın "Siz üç çifttiniz." hükmüne teberrüken üç fasıldan ibarettir.

1. Fasil: Tarikat erbâbının sözlerinde kitap telif edilmesinin ve sülûkun beyanının faydası hakkında..49
2. Fasil: Bu kitabı hususen de Farsça telif etmenin sebebi hakkında.....52
3. Fasil: Bu kitabın hangi yöntem ve yordam üzerine hazırlandığı hakkında.....63

İkinci Bab

Varlıkların başlangıcının beyanı hakkındadır ve farz namazlara teberrüken beş fasıldan müteşekkildir.

1. Fasil: Ruhların fitratı ve marifetinin merhaleleri hakkında.....71
2. Fasil: Melekûtiyat ve derecelerinin açıklanması hakkında.....79
3. Fasil: Mülk ve melekûtta çeşitli âlemlerin zuhuru hakkında.....85
4. Fasil: İnsan bedeninin yaratılışının başlangıcı hakkında.....95
5. Fasil: Ruhun bedene taallukunun başlangıcı hakkında.....108

Üçüncü Bab

İnsanların Geçimi Hakkında

1. Fasil: İnsan ruhunun bedene taallukundan doğan perdeler ve bunun afetleri.....119
2. Fasil: Ruhun bedene taalluku ve bunun faydaları hakkında.....126
3. Fasil: İnsanın terbiyesinde enbiyaya (as) ihtiyacın beyanı hakkında.....138
4. Fasil: Dinlerin neshi ve peygamberliğin Muhammed (sav) ile bitmesinin açıklanması hakkında.....141
5. Fasil: İnsan bedeninin şeriat kanunuyla terbiye edilmesinin açıklanması hakkında 163
6. Fasil: Nefis tezkiyesinin ve marifetinin beyanı hakkında.....172
7. Fasil: Gönlün tarikat kanunu üzere tasfiye edilmesi hakkında.....182
8. Fasil: Ruhun şeriat kanunuyla süslenmesi hakkında.....197
9. Fasil: İnsanın terbiyesi ve yolun aşılması hususunda şeyhe ihtiyaç duyulması hakkında.....209

10. Fasil: Şeyhlik makamı ve şartları ile sıfatları hakkındadır	216
11. Fasil: Müridlik sıfatlarının ve şartlarının beyanı ile âdâbı hakkında	226
12. Fasil: Zikre ihtiyacın ve zikrin lâ ilâhe illallah’a ihtisasının açıklanması hakkında.....	238
13. Fasil: Zikretmenin keyfiyeti, şartları ve âdâbının beyanı hakkındadır	240
14. Fasil: Müridin şeyhten zikir telkinine ihtiyacı ve hasiyetinin açıklanması hakkında	243
15. Fasil: Halvete ihtiyaç ve şartları ile âdâbının açıklanması hakkındadır.....	246
16. Fasil: Bazı gaybî vâkıaların ve rüya ile vâkıa arasındaki farkın beyanı hakkında.....	252
17. Fasil: Nurların müşâhedelerinin ve mertebelerinin beyanı hakkındadır	258
18. Fasil: Mükâşefelerin ve çeşitlerinin beyanı hakkındadır	266
19. Fasil: Allah’ın zâtı ve sıfatlarının tecellisinin beyanı hakkında.....	271
20. Fasil: İttisal ve infisal olmaksızın Hazreti Allah’a ulaşmanın beyanı hakkında	281

Dördüncü Bab

Said ve şâkî nefislerin meâdı hakkındadır ve Allah Teâlâ’nın “Dört kuş al” sözüne teberrüken dört fasıldır

1. Fasil: Zalim nefis olan nefs-i levvâme hakkındadır	289
2. Fasil: Orta yollu nefis olan nefs-i mülhime hakkındadır	301
3. Fasil: Öne geçen nefsin meâdı hakkındadır ki o nefs-i mutmainnedir.....	309
4. Fasil: Eşkiya nefis olan nefs-i emmârenin meâdı	324

Beşinci Bab
Farklı taifelerin sülûku hakkındadır ve Allah Teâlâ'nın
“Sekiz çifttir” sözüne teberrüken sekiz fasıldan
ibarettir

1. Fası: Meliklerin ve ferman erbâbının sülûkunun
açıklanması hakkında.....339
  2. Fası: Meliklerin hâlleri, her bir taife ile olan
davranışları ve halkın hâllerine şefkatleri hakkında352
  3. Fası: Vezirlerin, kalem ehlinin ve naiblerin sülûku
hakkında.....371
  4. Fası: Kadılar, müftüler ve âlimlerin sülûkunun beyanı
hakkında.....380
  5. Fası: Nimetler erbâbı ve mal sahiplerinin sülûkunun
beyanı hakkında.....392
  6. Fası: Çiftçiler, köylüler ve ziraat ehlinin sülûkunun
beyanı hakkında.....399
  7. Fası: Ticaret ehlinin sülûku hakkında.....404
  8. Fası: Meslek ve zanaat ehlinin sülûkunun beyanı
hakkında.....408
- › **Dizin** 421

Önsöz

Asıl adı Ebû Bekir İbn-i Abdullah bin Muhammed bin Şâhâver bin Enûşîrvân bin Ebî el-Necib el-Esedî el-Râzî olan *Şeyh Necmuddîn-i Râzî* Anadolu'ya hicret etmiş muhacir mutasavvıflardan birisidir. Rey şehrinden olana verilen “*Râzî*” lakabından ve eserlerinden de anlaşılacağı üzere kendisi İran'ın kadim Rey şehrindedir. 573/1177 tarihinde dünyaya geldiği bildirilmektedir. Tezkirelerde kendisi ile ilgili çok fazla bilgi bulunmayan *Şeyh Necmuddîn-i Râzî* hakkında, ismi ile özdeşleşmiş tasavvuf edebiyatının başyapıtlarından olan *Mirsâdu'l-İbâd Mine'l-Mebde İle'l-Me'ad*'da ve diğer eserlerinde geniş bilgiler bulmak mümkündür. Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere; ilk eğitimini Rey'de almış ve Moğolların Rey'i kuşatmasından önce Horasan, Harezm ve Irak'ı ziyaret ederek buralarda farklı tasavvuf büyükleri ile görüşmüştür. Bu yıllarda en fazla etkilendiği mutasavvıflardan biri, 618 /1121 yılında Harezm'de Moğollara karşı çarpışarak şehid düşen Kübrevî'ye Tarikatı'nın Pîri, *Şeyh Necmuddîn-i Kübrâ*'dır. Moğolların Rey sınırlarına dayanması ile gençlik yıllarını geçirdiği bu şehirden, ailesini ve çocuklarını bırakarak Hemedan'a geçen *Dâye* burada ailesinin katledildiği haberi ile sarsılır, ancak dönmeye cesaret edemez. Korku ve ümitle bir yıl Hemedan'da kalır, 618/1121 senesinde buradan ayrılarak Erbil (veya Erdebil)

üzerinden Anadolu'ya varır. Kayseri'de görüştüğü Şeyh Şahabeddin Sühreverdî'nin aracılığı ile Alâuddîn Keykubâd'ın sarayına yol bulur. 45 yaşında iken ilk kez Sivas'ta müridlerinin ısrarı ile yazmaya başladığı *Mirsâdu'l-İbâd* kitabını burada (Kayseri) Alâuddîn Keykubâd'a hediye eden *Dâye*, ondan beklediği maddî ve manevî ilgiyi bulamayınca 621/1224 yılında şakird ve müridleri ile Erzincan'a doğru yola revan olur. Erzincan'dan Bağdat'a geçtiği bilinen *Necmûddîn-i Dâye* 654/1256 yılında 85 yaşında burada vefat eder.

Mirsâdu'l-İbâd Mine'l-Mebde İle'l-Me'ad, *Necmuddîn-i Dâye*'nin Farsça kaleme aldığı, kendi ismi ile özdeşleşmiş en ünlü tasavvuf eserlerindedir. İçindeki irfânî öğretilerin yanı sıra sahip olduğu edebî sebk ve şiir örnekleri açısından da son derece zengin bir kitaptır. Dünyanın faklı kütüphanelerinde yaklaşık 60 yazması bulunan kitap ilk kez Şemsü'l Urefâ tarafından tashih edilerek 1934 yılında Tahran'da basılmıştır. Okuyucuların elindeki tashih tercümesi ise merhum Muhammed Emin Riyâhî'nin doktora tezidir ve merhum ömrünün büyük kısmını *Necmuddîn-i Dâye* ve büyük eseri *Mirsâdu'l-İbâd* üzerinde çalışmaya sarf etmiştir. *Keşfü'z-Zunûn*'da belirtildiği üzere ilk kez Padişah Murad zamanında Kasım bin Mahmud Karahisarlı tarafından Osmanlıcaya çevrilen eser 5 ana bölüm ve 40 ara fasıldan ibarettir. Dibacesinin mukaddimeye ayrıldığı kitabın ikinci ana bölümü insan ve dünyanın yaratılışı [Mebde] ile ilgilidir. Kitabın yarısına yakın kısmını içeren üçüncü bölüm tasavvuf inançları ile insanoğlunun yaşam ihtiyaçlarını konu edinmektedir. Dördüncü bölümde dört mevsimin mahiyeti ile birlikte insanların Ahiret [Mead] macerasına değinilmiştir. Kitabın beşinci ve son bölümde ise Âdem'in yaratılışının yanı sıra padişah ve toplumun önde gelen şahsiyetlerinin dinî ve ahlakî vazifeleri tasavvufî bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Her faslın başında konu başlığının altında konu ile ilgili Kur'an ayeti veya Hadis-i Şerif

zikredilmektedir. Ardından önceliğin tasavvufî düşüncelere ayrıldığı yerler sembolik öğeler kullanılarak anlatılmakta, bu da eseri edebî açıdan son derece akıcı kılmaktadır. İlerleyen satırlarda ise yazılan cümleler şiir ahengine bürünerek armonik ve alegorik bir üslup modeline dönüşür. Faslın sonunda ise peygamber ve ashabına selam ve salât gönderilerek, fasıldan çıkılır. Kitabın değişik yerlerinde *Ebû Said Ebu'l-Hayr*, *Hayyam*, *Senâî*, *Firdevsî*, *Gazzâlî*, *Aynü'l-Kudat Hamedanî*, *Baba Efqel-i Kaşânî*, *Cemâleddin İsfehânî* gibi Fars şair ve mu-tasavvıflardan 128 beyit şiirin bulunduğu toplam 455 beyit şiir arasından 175 beyti *Necmuddîn-i Dâye*'nin kendisine ait olup geri kalan 140 beyit şiirin ise kime ait olduğu bilinmemektedir. *Şeyh Necmuddîn-i Dâye* kendinden önceki dönemlerde yazılmış tasavvuf kitaplarını müphem ve anlaşılmaz bildiğinden o tür kitapları referans almamaktadır. Sadece bir kaç yerde Hucvirî'nin *Keşfü'l-Mahcûb*, Mubidî'nin *Keşfü'l-Esrâr*, Ahmed Gazzâlî'nin *Sevânih*, Ebû Talib Mekkî'nin *Kûtu'l-Kulûb*, Meccduddîn Bağdâdî'nin *Tesâniif*'inden ve aynı şekilde *Esrârû'l Tevhid fî Makamât-ı Şeyh Ebu'l Said*'den kaynak belirtmeden alıntılar yapmıştır.

Sizleri eserle baş başa bırakmadan önce, “Necmuddîn-i Râzî: Hayatı ve Eserleri” adlı makalesinin kullanım iznini veren değerli hocamız Prof. Dr. Derya Örs'e sonsuz şükranlarımızı bildiririz. Söz konusu makale Necmuddîn-i Râzî'nin hayatı, tasavvufî düşüncesi ve eserleri hakkında oldukça doyurucu bilgiler vermektedir. Tasavvuf edebiyatının başyapıtlarından olan bu güzide eserin yayınevimiz tarafından günümüz Türkçesine kazandırılmış olması bizler için ayrı bir mutluluk kaynağıdır.

Necmuddîn-i Râzî Hayatı ve Eserleri¹

Giriş

7./13. yüzyıl Türk, İnan ve İslâm tarihinde pek çok bakımdan bir dönüm noktası olmuştur. Bugün bir kısmı Afganistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Azerbaycan ve İnan içlerinde kalan ve başta Türk, Fars ve Arap halkları olmak üzere birçok etnik grubun bir arada yaşadığı Türkistan, Maveraünnehir ve Horasan havzasında, bilim, kültür, sanat ve medeniyetin zirveye ulaştığı bir sırada ortaya çıkan Moğol istilâsı yalnızca o bölgede değil, bütün dünya tarihinde büyük değişimlere yol açmıştır. Bu yüzyılda bir yandan bilim, sanat, kültür, felsefe ve tasavvuf gibi sahalarda göz alıcı gelişmeler ve ilerlemeler yaşanırken, diğer yandan dinî hoşgörünün hızla ortadan kaybolması, taassuptan kaynaklanan mezhep çatışmalarının artması, felsefe, kelâm ve tasavvuf okulları arasındaki bitip tükenmek bilmez diyalektik tartışmalar, ülkeler ve sultanlar arasında, özellikle Harezmsahlılar içinde yaşanan iktidar mücadeleleri ve genel olarak toplumsal yozlaşma, İslâm coğrafyasının bu önemli ve büyük bölgesinin,

¹ Prof. Dr. Derya Örs, *NÜSHA*, yıl: II, sayı: 6, YAZ 2002.

ayak sesleri hızla yaklaşan Moğol istilâsına karşı hazırlıksız yakalanmasına neden olmuştur².

7./13. yüzyılın başlarından itibaren yoğunlaşan ve 616/1221'de İran topraklarına ulaşan Moğol akınları, kısa zamanda büyük bir istilâ ve katliam hareketine dönüşmüş, bu saldırılar o sırada Harezmsahlara egemenliği altında bulunan Horasan ve Harezm bölgesini³ etkisi altına alarak Ot-rar, Cend, Fenâket, Hocend, Buhara, Belh, Semerkant, Nah-seb, Tirmiz, Merv ve Nişabur gibi yüzlerce yıllık geçmişe sahip olan bilim ve medeniyet merkezlerinin acımasızca yıkılıp yıkılmasına, yağmalanmasına ve hepsinden kötüsü sayısız bilimsel ve edebî eserin bir daha geri gelmemek üzere tarihin karanlıklarına gömülmesine yol açmıştır⁴. Bu geniş

² Hiç kuşkusuz, o yüzyılda, bu bölgede İslâm inancına sahip değişik mezheplerin mensuplarından başka, Zerdüştliler, Maniheistler, Şamanistler, Budistler, Hıristiyanlar, Yahudiler ve bunların içinden doğmuş birçok fırkalar bir arada yaşıyorlardı. Bunca değişik dine ve meşrebe mensup insanın birlikte yaşamak durumunda olduğu bu bölgede Eş'arî ve Mutezilî kelâmcıları arasında yaşanan şiddetli tartışmalara, geniş kitleleri kısa zamanda etkisi altına alan ve hızla yayılan tasavvuf akımları ile felsefe yandaşları arasındaki çatışmalar da eklenince ortaya bir anda büyük bir kaos ve inanç kavgası çıkmış; toplumsal ve siyasî birliği muhafaza edemeyen yöneticiler ve halk, Moğollar gibi hazırlıklı ve donanımlı bir gücün karşısında duramamış ve ne yazık ki yüzlerce yıllık bilgi ve kültür birikimi bir anda yok edilmiştir.

³ 12./13. yüzyıllarda Horasan'daki toplumsal, kültürel ve siyasî durum hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mürsel Öztürk, *Anadolu Erenlerinin Kaynağı Horasan (Moğol İstilâsına Kadar)*, Ankara 2001.

⁴ Atâ Melik-i Cuveynî'nin *Târîh-i Cihân-güşâ* adlı eserinde Moğol saldırılarının yarattığı yıkımın sonuçları konusunda anlattıkları gerçekten sarımsı ve çarpıcıdır: "*Cengiz Han şehri (Buhara) görmek için kaleden içeri girdi. Atını büyük caminin önüne doğru sürerek mihrabın önünde durdu. Oğlu Tuli de attan inip minbere çıktı. Oradan halka sahrada ot bulunmadığını, bu yüzden aç kalan atların doyurulmasını emretti. Şehirde bulunan ambarları açıp tahılı dışarı çektiler. Kitap sandıklarını caminin ortasına getirerek içindekileri yere döktüler. Boşalan sandıkları atlara yem teknesi yaptılar. Raks edip oynamaları için şehirde bulunan çalgıcıları ve şarkıcıları orada hazır ettiler. Şarap kadehleri dolu boşalmaya baş-*

coğrafi bölgede yaşanan kargaşa yüz binlerce insanın ölümüne, kitle halinde göçlere, bu cümleden olarak pek çok şair, yazar, âlim, filozof, mutasavvıf ve benzeri kültürel şahsiyetin Maverâünnehir üzerinden İran'ın içlerine, Fars, Kirman, Hindistan, Bağdat, Şam ve Anadolu'ya kaçarak daha güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalmasına neden olmuş, örneğin *El-Mu'cem fi Me'ayir Eş'âri'l-Acem*'in yazarı Şems-i Kays-i Râzî 614/1217'de Harezm'den ayrılmış, *Lubâbu'l-Elbâb*'in yazarı Muhammed-i Avfi 616/1219'da Hindistan'a kaçmış, ileriki yıllarda Anadolu'daki tasavvuf, kültür ve edebiyat hayatına damgasını vuracak olan Mevlânâ Celâluddîn'in babası Bahâ-i Veled (ö. 628/1231) ve ailesi de Moğol istilâsından kısa süre önce Belh'i terk etmişlerdir⁵. Kaçabilenler ya da Moğollarla bir şekilde uzlaşarak hayatta kalmayı başarabilenler dışında, Şeyh Necmuddîn-i Kübrâ ve Ferîduddîn-i Attâr gibi yurtlarında kalarak Moğollara karşı direnmeye çalışan pek çok âlim 618/1221 yılında Harezm'de katledilmiştir.

7./13. yüzyıl, o dönemde yaşanan toplumsal ve siyasal kargaşaya rağmen, aynı zamanda İran ve İslâm tasavvufunda, eserleri ve düşünceleriyle isimleri tarihe geçen nice seçkin şahsiyetin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bunlar arasında Ferîduddîn-i Attâr

ladı. Moğollar da kendi geleneklerine uyarak, şarkı söyleyip bağırıp çağırıldılar. İmamları, şeyhleri, âlimleri ve din büyüklerini ahırlarda atların ve katırların bakımı için görevlendirdiler.” (bkz. *Tarih-i Cihan-güşa*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1988, I, 156.) *“Velhasıl Moğollar Harezm'de yağmadan, kan dökmeden ve ırza tecavüzden usandıktan sonra ganimetleri paylaşıp esir aldıkları insanları Doğu bölgesine götürdüler.”* (Aynı eser, s. 175) *“Savaş yapmadan şehri (Belh) teslim alan Cengiz Han, büyük küçük, kadın erkek bütün Belhlileri şehrin dışındaki boş alana çıkarmalarını emretti. Âdetleri olduğu gibi esirleri onar ve yüzer kişilik gruplara ayırarak kılıçtan geçirdiler... İşlerini bitirdikten sonra kalenin duvarlarını yerle bir edip evleri ve sarayları ateşe verdiler.”* (Aynı eser, s. 178-179.)

⁵ Bahâ-i Veled ve ailesi 609/1212 veya 610/1213'te Moğol istilâsından kısa bir zaman önce Belh'ten ayrılmışlardır. Bk. Bediuzzamân-i Furûzânfâr, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1986, s. 20.

(ö. 618/1221), Bahâ-i Veled (ö. 628/1231), Şihâbuddîn Ebû Hafs Ömer-i Suhreverdi (ö. 632/1234), Evhaduddîn-i Kirmânî (ö. 634/1236), Raziyyuddîn Ali-yi Lala (ö. 642/1244), Şems-i Tebrizî (ö. 645/1247), Sa'duddîn-i Hamevî (ö. 650/1252), Seyfuddîn-i Bâherzî (ö. 659/1260), Cemâluddîn Ahmed-i Cûzcânî (ö. 669/1270), Mevlânâ Celâluddîn (ö. 672/1273), Sadruddîn-i Konevî (ö. 673/1274), Necîbuddîn Ali-yi Şîrâzî (ö. 678/1279), Evhaduddîn Abdullah Beliyânî-yi Şîrâzî (ö. 686/1287), Fahriddîn İbrahim-i Irâkî (ö. 688/1289) gibi birçok ünlü sufi vardır. Adı geçen sufilerden kimileri zorunlu olarak Anadolu'yu vatan edinmişler, tasavvufla birlikte, o sırada Fars dilini, edebiyatını ve kültürünü himaye eden Anadolu Selçuklularının egemenliğinde olan Anadolu'da Farsça'nın eskisinden daha çok gelişmesini ve yayılmasını da sağlamışlar, bu etki sadece dille sınırlı kalmamış, aynı zamanda Anadolu'da yeşeren siyaset ve düşünce hareketleri üzerinde yüzlerce yıl devam eden derin izler bırakmıştır⁶.

İbn Arabî ve onun öğrencisi Sadruddîn-i Konevî başta olmak üzere Anadolu'da toplanan Sa'duddîn-i Fergânî, Fahriddîn-i Irâkî, Mueyyiduddîn-i Cendî, Evhaduddîn-i Kirmânî, Necmuddîn-i Râzî gibi sufiler bu topraklarda geniş ve etkili bir tasavvuf hareketinin başlamasını sağlamış, bu halka hiç kuşkusuz, Türk kültürünü yaşadığı çağdan yüzyılımıza kadar kesintisiz bir şekilde derinden etkileyen Mevlânâ Celâluddîn ile birlikte tamamlanarak kemale ermiştir.

Fuat Köprülü, bu dönemde yaşanan ve Türk dili ve edebiyatının gelişimini de yakından ilgilendiren tarihî süreci, bu

⁶ Fars dili ve edebiyatının Anadolu Selçukluları dönemindeki tarihî gelişimi ve etkileri hakkında bk. Muhammed Emîn-i Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul 1995, s. 25-83; İlhâme-yi Miftâh-Vehhâb-i Velî, *Nigâhî be-Revend-i Nufûz ve Gosteriş-i Zebân ve Edeb-i Fârsî der Türkiye*, Tahran 1374/1995, s. 19-117.

sufilerin Anadolu'ya yerleşmelerinin nedenlerini ve sonuçlarını veciz bir şekilde özetler: *“Anadolu Selçukluları daha ilk zamanlardan başlayarak sufilere karşı samimi bir hürmet ve iltifat göstermekteydiler. Bir taraftan Selçuklu saraylarında gördükleri bu büyük iyi kabul, diğer taraftan Moğol istilâsı, XIII. asır içinde de Anadolu'ya birçok tanınmış sufilerin gelmesine sebep olmuş ve bilhassa büyük şehirlerde tasavvuf cereyanları pek kuvvetlenmişti. Hükümdarlara ve emirlere uyarak birçok insanlar onlara intisab ediyorlardı... Harizm sahasından gelen Yeseviye mensupları ve Necmüddin Kübrâ müridleri, keza Horasan'dan göçen Kutbüddin Haydar dervişleri, Anadolu'nun her tarafına yayılarak tasavvuf propagandasına başladılar. İşte bu suretle XIII. yüzyılda Anadolu şehirlerinde İslâm tasavvufunun pek tanınmış simalarına tesadüf ediyoruz: Konya'da ... Muhyiddin Arabi, onun şârihi sayabileceğimiz Sadrüddin Konevi, Farsça şiirleriyle tanınan Evhadüddin Kirmani, Tokat'ta ... Fahrüddin Iraki, Kayseri ve Sivasta Şeyh Necmüddin Daye, Sadr Konevi müridlerinden Müeyyidüddin Cendi, ... Sadüddin-i Fergani ve daha bu gibi sufiyane eserleri ve şiirleriyle bütün İslâm aleminde tanınmış birçok sufiler artık Anadolu'da yaşıyorlardı... Hakikaten de XIII. yüzyılda, bütün Anadolu'da onun (Şeyh-i Ekber) felsefesi hâkim olmuş ve yeni gelişmekte olan Türk şiiri bile derhal onun tesiri altında kalmıştır⁷.”*

Bu makalede kendisini ve eserlerini tanıtmayı amaçladığımız dönemin ünlü sufi, yazar ve şairlerinden birisi olan Necmuddîn-i Râzî de 7./13. yüzyılda Moğol saldırılarının önüne katıp yerinden yurdundan ettiği ve Anadolu'ya sığınmak zorunda bıraktığı büyük âlimlerden birisidir⁸.

⁷ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 4. bs., İstanbul 1986, s. 245-246.

⁸ Necmuddîn-i Razi'nin hayatı ve eserleri hakkında şimdiye dek, başta müellifin kendi eserleri olmak üzere, birinci elden kaynaklara dayanarak yapılmış en geniş ve derli toplu inceleme Muhammed Emin-i Riyâhî tarafından gerçekleştirilmiştir. Riyâhî, *Mirsâdu'l-İbâd*'ın tenkitli neşrine

yazdığı uzun ve âlimane Mukaddime’de, konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili birçok kaynağı kullanarak müellifin hayatı, eserleri, dili ve üslûbu hakkında sağlam ve tutarlı bilgilere ulaşmış, klâsik kaynakların çoğunda tekrar edilen bazı yanlış bilgileri isabetli görüşlerle tashih etmiştir. Biz burada Riyâhî’nin verdiği bilgileri, müellifin hayatından ve eserlerinden söz eden ancak Riyâhî tarafından kullanılmamış olan daha yeni Farsça, Türkçe edebiyat tarihleri ve tasavvufa dair araştırmalarla destekleyerek kaynakları genişletmeye ve incelemeyi Türkiye’de yapılmış kimi araştırma ve çevirilerle ikmal etmeye çalıştık. Nitekim makalemizin bütünü okunduğunda, özellikle müellifin eserleri konusunda Riyâhî’nin dikkatini çekmeyen ya da onun çalışmasında yer almayan kimi hususların ele alındığı, birbirlerinin yanlışlarını tekrar eden klâsik ve modern kaynaklarda verilen bazı verilerin tashih edildiği görülecektir. Necmuddîn-i Râzî’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren başlıca klâsik ve modern kaynaklar şunlardır: Necmuddîn-i Râzî, *Risâle-i Işk u Akl*, nşr. Takî-yi Tafazzulî, Tahran 1345/1966, (Muctebâ Minovî’nin Mukaddimesi, s. 21-34); Necmuddîn-i Râzî, *Mirsadu’l-ibad*, nşr. Muhammed Emîn-i Riyâhî, 3. bs., Tahran 1366/1987, (Mukaddime, s. 9-132); Necmuddîn-i Râzî, *Mermûzât-i Esedî*, nşr. Muhammed Şeffî-yi Kedkenî, Tahran 1352/1973; Necmuddîn-i Râzî, *Risâletu’t-Tuyûr*, nşr. Muhammed Emîn-i Riyâhî, Tahran 1361/1982; İbn Bîbî, *El-Evâmiru’l-Alâ’iyye fi’l-Umûri’l-Alâ’iyye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, I, 253; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkibeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973, II, 298; Hamdullâh-i Mustevfî, *Târîh-i Guzîde*, nşr. Abdhuseyn-i Nevâî, Tahran 1339/1950, s. 671; Abdurrahmân-i Câmî, *Nefahâtu’l-Uns min Hazarâti’l-Kuds*, nşr. Mehdi-yi Tevhîdîpûr, Tahran 1337/1958, s. 435; Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-Zunûn*, 2. bs., İstanbul 1971, II, 1655-1656; Azer Bigdili, *Âteşkede-yi Âzer*, nşr. Seyyid Ca’fer-i Şehîdî, Tahran 1337/1958, s. 222; Muhammed Ali-yi Tebrîzî, *Reyhânetu’l-Edeb*, Tahran 1331/1952, IV, 169-170; Fahrüddîn Ali-yi Safî, *Letâ’ifu’t-Tavâ’if*, nşr. Ahmed-i Gulçîn-i Me’ânî, Tahran 1336/1957, s. 170; Rızâkuli Han Hidâyet, *Riyâzu’l-Ârifîn*, Tahran 1316/1937, s. 248; Şemseddin Sami, *Kâmûsu’l-A’lâm*, İstanbul 1316 h., VI, 4567; Âkâ Bozorg-i Tahrânî, *Ez-Zer’a ilâ Tesânîfi’ş-Şî’a*, Tahran 1390 h./1970, XX, 308-309, 315; Muhammed Takî-yi Bahâr, *Sebk-şinâsî*, 6. bs., Tahran 1370/1991, III, 20-27; Sa’îd-i Nefsî, *Târîh-i Nazm u Nesr der İnan*, 2. bs., Tahran 1363/1984, I, 140-141; Zebhullâh-i Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der İnan*, 10. bs., Tahran 1373/1994, III/2, 1189-1196; Rızâzâde-yi Şafak, *Târîh-i Edebiyyât-i İnan*, Tahran 1320/1941, s. 358-359; Abbâs İkbâl-i Âştîyânî, *Târîh-i Moğul*, 5. bs., Tahran 1364/1985, s. 499-500; Edward G. Browne, *A Literary History of Persia (From Firdawsî to Sa’dî)*, Cambridge 1928, II, 495-496; (Farsça çevirisi *Târîh-i Edebiyyât-i İnan* (Ez Senâyî tâ Sa’dî, Nîme-yi Dovvom), çev. Gulâmhuseyn-i Sadrî-yi Efsâr, 4. bs., Tahran 1368/1989, s. 183);

Hayatı

Müellif, *Mirsâdu'l-İbâd*'ın Hatimesi'nde⁹ tam adını "Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver¹⁰ el-Esedî er-Râzî" şeklinde zikreder. Buna göre künyesi Ebû Bekr, küçük adı Abdullah ve nisbesi Râzî'dir. "Dâye" ve "Necmuddîn" lakaplarıyla şöhret bulmuştur; kısaca "Necm-i Râzî" ve "Necm-i Dâye" adıyla bilinmektedir. Muhammed Emîn-i Riyâhî, müellifin *Mirsâdu'l-İbâd*'dan başka *Mermûzât-i Esedî* ve *Menârâtu's-Sâ'irîn* gibi kendi eserlerine, İbn Bîbî'nin *El-Evâmiru'l-Alâ'iyye'si*, Hamdullah-i Mustevfî'nin *Târîh-i Guzîde'si* ve Safedî'nin *El-Vâfi bi'l-Vefeyât*'ı gibi birinci elden kaynaklarda verilen bilgilere dayanarak tam adını ve nesebini "Necmuddîn Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver b. Enûşirvân b. Ebî'n-Necîb el-Esedî er-Râzî" şeklinde tespit etmiştir¹¹.

Müellif, kendi eserlerinde doğum tarihini bildirmemiş, tezkire yazarları da bu konudan söz etmemişlerdir. Yalnızca Fasîh-i Hâfî *Mucmel-i Fasîh*'sinde ve Safedî *El-Vâfi bi'l-Vefeyât*'ında onun 573/1177 yılında dünyaya geldiğini belirtmişlerdir¹². Çocukluğu Rey'de¹³ geçen ve eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla, başta Arapça ve belâgat bilimleri olmak üzere yaşadığı

İlhâme-yi Miiftâh-Vehhâb-i Velî, a.g.e., s. 65-69; *Evlîyalar Ansiklopedisi*, (Kemal Yavuz başkanlığında bir heyet tarafından), İstanbul 1992, IX, 308-309; Abdhuseyn-i Zerrînkûb, *Donbâle-yi Custucû der Tasavvuf-i İrân*, 5. bs., Tahran 1380/2001, s. 105-108.

⁹ *Mirsâdu'l-İbâd*, s. 545.

¹⁰ Müellifin dedesinin adı olan yanlış olarak *Keşfu'z-Zunûn* (II, 1655) ve *Reyhânetu'l-Edeb* (IV, 149)'de "Şâhâder", *Târîh-i Nazm u Nesr* (I, 140)'de "Şâhver" şeklinde kaydedilmiştir.

¹¹ *Mirsâdu'l-İbâd*, Mukaddime, s. 10.

¹² Fasîh-i Hâfî, *Mucmel-i Fasîh*, nşr. Mahmûd Ferruh-i Meşhedî, Meşhed 1341/1962, I, 262; *Mirsâdu'l-İbâd*, Mukaddime, s. 14.

¹³ *Mirsâdu'l-İbâd*'da da (s. 17) Moğolların yaptığı katliamlardan bahsederken "Sadece Rey'de ve onun bir şehrinde -ki bu zayıfın doğum yeri ve menşeidir- aşağı yukarı 500.000 insan öldürüldüğünü ve esir edildiğini kıyas etmişlerdir." diyerek doğum yerini bildirir.

çağda geçerli olan bütün aklî ve naklî bilimler konusunda iyi bir eğitim aldığı anlaşılan Necmuddîn-i Râzî, on altı on yedi yaşından, yani 590/1193 yılından itibaren, bir yandan ilim irfan elde etme, kişisel eğitimini, tasavvuftaki seyr ü sülûkünü tamamlama arzusu, bir yandan da o sıralarda Rey’de yaşanan mezhep çatışmaları ve şehrin Selçuklularla Harezmsahlılar arasında bir iktidar mücadelesine sahne olması nedeniyle¹⁴ doğup büyüdüğü topraklardan ayrılarak uzun yıllar sürecek olan seferlerine başlamış, hayatının son demlerine dek Hicaz, Mısır, Şam, Irak, Anadolu, Azerbaycan, Erran, Horasan ve Harezm bölgelerini dolaşmıştır. *Mirsâdu’l-İbâd*’daki “Bu zayıf, yaklaşık otuz yıldan bu yana dünyanın doğusundaki ve batısındaki şehirleri dolaşmaktadır¹⁵” şeklindeki ifadesi de bu durumu teyit etmektedir. 600/1203 yılında Şam’da ve Mısır’da¹⁶ ve aynı yıl hac farizasını eda etmek üzere Hicaz’da bulunduğ¹⁷ anlaşılmaktadır.

Müellif, bu tarihten sonra zamanın ünlü şeyhlerine intisap etmek ve onların irşat halkasına katılmak amacıyla Harezm ve Horasan bölgelerine gitmiş, Harezm’de VI-VII/XII-XIII yüzyılın en etkili ve en önemli mutasavvıflarından, Kübreviye tarikatının kurucusu Şeyh Necmuddîn-i Kübrâ’nın¹⁸ hizmetine girmiş,

¹⁴ Bu mücadelenin ayrıntıları için bk. *Mirsâdu’l-İbad*, Mukaddime, s. 14.

¹⁵ Aynı eser, s. 498.

¹⁶ Aynı eser, s. 460.

¹⁷ Aynı eser, s. 281.

¹⁸ Şeyh Necmuddîn-i Kübrâ 6./12. yüzyılda Harezm sahasında ortaya çıkmış olan en önemli tasavvuf önderlerinden birisidir. Pek çok müridi olduğu gibi 7./13. yüzyılın tasavvuf hareketlerinde büyük paya sahip olan Meccuddîn-i Bağdâdî, Sa’duddîn-i Hamevî, Seyfuddîn-i Bâherzî, Raziyyuddin Ali Lala, Necmuddîn-i Râzî gibi talebeler ve halifeler yetiştirmiş, Kübreviye tarikatının oldukça geniş bir alana yayılmasını sağlamıştır. Bu yüzden kendisine “Şeyh-i Veli-terâş” da denilir. Necmuddîn-i Kübrâ, Moğollar tarafından Harezm’in işgali sırasında yaşadığı şehri terk etmeye davet edilmiş, ancak o, müritleriyle birlikte Moğollara karşı savaşmayı tercih etmiş ve 618/1221’de şehit edilmiştir. Bu olay hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hamdullâh-i Mustevfi, *Târîh-i Guzide*, s. 669; Mu-

Necmuddîn-i Kübrâ da onu, irşat etmek ve yetiştirmek üzere, kendisinin önde gelen halifelerinden Mecdüddîn-i Bağdâdî'ye havale etmiştir¹⁹. Böylece bir süre Harezm'de kalmış²⁰, daha sonra tasavvuf yolunun aşamalarını hızla kat ederek Horasan'da Mecdüddîn-i Bağdâdî'nin hankahında dervişleri ve sâlikleri irşat etmekle meşgul olmuştur²¹. Ne var ki Harezmşah sultanı Muhammed'in Kübreviye tarikatı mensuplarına sıcak bakmaması, dönemin önde gelen kelâmcı ve filozoflarından İmam Fahr-i Râzî ile Mecdüddîn-i Bağdâdî ve Bahâ-i Veled arasındaki açık çekişme ve düşmanlık Harezm'de huzursuz bir ortam yaratmış, nitekim Mecdüddîn-i Bağdâdî sultan tarafından öldürtülmüş (607/1210), Bahâ-i Veled ise ailesiyle birlikte Harezm'i terk etmek zorunda bırakılmıştır²².

ammed b. Hândşâh-i Belhî, *Ravzatu's-Safâ*, nşr. Abbâs-ı Zeryâb, 2. bs., Tahran 1375/1996, IV-VI, 851. Mevlânâ'nın babası Bahâ-i Veled'in de bağluları arasında bulunduğu rivayet edilen Kübrevilik Anadolu'daki tasavvuf hareketleri üzerinde son derece etkili olmuştur. İbrahim Kafesoğlu bu konuda şunları dile getirir: "Diğer taraftan İslâm dünyasının büyük tarikatleri olan, Abdülkadir Geylani (ö. 1166) tarafından kurulup Anadolu, Hindistan ve İspanya'ya dek yayılan Kadirilik, Harezmli şeyh Necmüddîn Kübra (ö. 1221) tarafında kurulan Kübrevilik, XIII. asırda kurulan Ekberilik arasında bilhassa Kübrevilik, eski Türk "alplik" vasıflarını muhteve Melâmîlik fikirleri ile telakki, merasim ve ayin bakımlarından Türk ruhiyatına uygun sadelik, ahlaki ve bedii esaslar ihtiva ediyor ve Türk dini kamlıktan mülhem olan "sema"ı vaz ve şartlarını tayin etmekle Anadolu'daki Mevlevîliğe temel vermiş oluyordu." (bk. İA, "Selçuklular", X, 404.)

¹⁹ Müellif *Mirsâdu'l-İbâd*'da (s. 223) Harezm'de bulunduğu sırada yaşadığı bir olayı anlatırken Mecdüddîn-i Bağdâdî'den açıkça kendi şeyhi olarak söz etmiştir. Mollâ Câmî de "Bu zat da Necmüddîn-i Kübrâ'nın talebelerinden olup terbiyesi Şeyh Mecdüddîn'e havale edilmiştir." sözleriyle Necmüddîn-i Râzî'nin tasavvufî terbiyesinin Şeyh Mecdüddîn'e havale edildiğini teyit eder. Bk. *Nefahâtu'l-Uns*, s. 435; Mecdüddîn-i Bağdâdî'nin hayatı ve düşünceleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Emîn-i Riyâhî, "İşk-i Mecdüddîn-i Bağdâdî ve Metn-i Do Nâme-yi Menkûl ez Hatt-i Dest-i Ū", *Yağma*, XII/129 (Tahran 1338/1959), 27-31.

²⁰ *Mirsâdu'l-İbâd*, s. 233.

²¹ Aynı eser, 538.

²² Bediuzzamân-i Furûzânfer, *a.g.e.*, s. 11-24.

Eş'arî anlayışa sahip mutaassıp bir sünnî olan ve özellikle Mutezile mezhebinin felsefe ağırlıklı görüşlerinin Harezm'de yayılmasından ve Harezmşah tarafından desteklenmesinden rahatsızlık duyan Necmuddîn-i Râzî, şeyhinin öldürüldüğü ve Harezmşah sultanının Abbasi halifesinin hilafetini hiçe saydığı bir ortamda daha fazla tutunamayacağını anlamış, oradan uzaklaşarak Rey'e geri dönmüştür.

Bu sırada 614/1217 yılında Harezmşah sultanı Alâuddîn Muhammed'in Moğol ordularının batıya doğru yöneldiğini bildiği halde ülkesinin güvenliğini düşünmeksizin Abbasi halifesi En-Nâsir Li-dinillâh'a saldırmak üzere harekete geçmeye hazırlanması üzerine, Cengiz Han 615/1218'de Otrar'a saldırmış, 616/1219'dan itibaren Harezm'in ve Horasan'ın bütün büyük ve önemli şehirleri birer birer Moğollara teslim olmuştur.

Necmuddîn-i Râzî, 617/1220'den itibaren Moğol saldırıları şiddetini artırınca bir süre bekledikten sonra ailesini ve yakınlarını Rey'de bırakarak oradan ayrılmak zorunda kalmış ve Hemedan'a gelmiştir. *Mirsâdu'l-İbâd'* da bu konuya geniş bir şekilde değinen Necmuddîn-i Râzî, Irak ve Horasan'da bulunduğu sırada bazen seferde, bazen hazarda olduğundan çeşitli sıkıntılar, belalar ve fitneler yüzünden eserini tamamlama fırsatı bulamadığından, çünkü her gün gönlünü ve hatırını dağıtın bir belânın ve fitnenin baş gösterdiğinden, 617/1220 yılında Tatar kâfirlerinin kendi diyarlarına kadar ulaştıklarından, bundan önce kimsenin görmediği katliamlar yaptıklarından söz ederek İslâm ülkelerinin meliklerini ve sultanlarını bu belâyı def etmek üzere harekete geçmeye çağırır ve eğer böyle giderse yeryüzünde İslâm'dan ve Müslümanlıktan eser kalmayacağını söyler. Kendisinin bir yıl boyunca Irak diyarında sabrettiğini, bu fitnenin yatışmasını umarak beklediğini, bu uğurda nice sıkıntılara katlandığını, ancak ne

bütün yakınlarını buradan götürmek imkânı bulunduğunu ne de yüreğinin hepsini birden felâketin eline teslim etmeye dayanmadığını, ama sonunda bıçağın kemiğe dayandığını bütün yakınlarını terk etmek ve sevdiklerini belâya teslim etmek zorunda kaldığını, 618/1221 yılı başlarında bir gece bazı yakınları ve dervişleriyle birlikte her türlü tehlikeyi göze alarak Hemedan'dan Erbil'e²³ doğru hareket ettiklerini, bir süre sonra Moğolların Hemedan'a gelerek katliam yaptıklarını ve şehri yakıp yıktıklarını haber aldığını trajik bir üslupla anlatır²⁴.

Bu güç şartlar altında Hemedan'dan ayrılarak inançlarını yaşayabileceği ve yayabileceği huzurlu bir ortam arayışına giren Necmuddîn-i Râzî, kendi vatanından umudunu kesince "ehl-i sünnet ve cemaatın" yaşadığı, bidat ve taassuptan uzak, emniyetin ve adaletin bulunduğu, geçimini temin edebileceği, din ve fazilet ehlinin kadrini bilen dindar bir padişah tarafından yönetilen bir ülke bulmak amacıyla olduğunu, araştırmaları sonucunda bu zamanda sıfatlara sahip tek ülkenin Anadolu diyarı olduğunu, hem halkının ehl-i sünnet mezhebinden hem de padişahının adaletli olduğunu işittiğini söyleyerek Selçuklu sultanlarından övgüyle söz eder²⁵ ve henüz daha güvenli durumda bulunan Anadolu'ya doğru göç etmeye karar verir.

Büyük bir şans eseri, Malatya'da bulunduğu sırada, Abbasi halifesi en-Nâsır Li-dinillâh tarafından Selçuklu sultanı Alâuddîn Keykubâd (slt. 616-634/1219-1236)'ın tahta geçişini

²³ Safâ, *a.g.e.*, s. 1191; Âştîyânî, *a.g.e.*, s. 500; Ali Ekber-i Dihhodâ, *Lugat-nâme*, Tahran 1373/1994, XIV, 19726; Nefsî, *a.g.e.*, 141; Rızâzâde-yi Şafak, *a.g.e.*, s. 358'de *Mirsâdu'l-İbâd'*ın kimi yazmalarında görülen "Erdebil" ibaresine aldanarak Necmuddîn'in Râzî'nin Erdebil yolu üzerinden Anadolu'ya ulaştığını tekrar etmişlerse de Riyâhî, *Mirsâdu'l-İbâd'*ın daha sağlam nüshalarına dayanarak bu yerin Erdebil değil Erbil olduğunu ispatlamıştır.

²⁴ *Mirsâdu'l-İbâd'*, s. 16-20.

²⁵ Aynı eser, s. 20-21.

kutlamakla görevlendirilen²⁶ ve görevini tamamladıktan sonra 618/1221'de Bağdat'a dönüş yolunda bulunan Şeyh Şihâbuddîn Ömer-i Suhreverdî²⁷ ile görüşme fırsatı elde eder ve *Mirsâdu'l-İbâd*'ın henüz tamamlanmamış bir müsvettesini Suhreverdî'ye sunarak okumasını sağlar. Eseri beğenen Suhreverdî, onu Anadolu'da kalmaya ve buradaki halkı irşat etmeye teşvik ederek Sultan'a hitaben onun hakkında bir tavsiye mektubu yazarak kendisine verir²⁸. Hemedan'dan ayrılışından yaklaşık altı ay sonra 618 Ramazan'ında (Ekim 1221) Diyarbakır ve Malatya üzerinden Kayseri'ye ulaşan Necmuddîn-i Razi, bir süre burada uzlete çekilerek *Mirsâdu'l-İbâd*'ın kendi dervişlerinin isteği üzerine kaleme aldığı ilk yazımını tamamlar.

İki yıl sonra Sultan'ın huzuruna çıkarak onun adına yeniden düzenlediği ve 1 Receb 620 (4 Şubat 1223) Pazartesi günü²⁹ yazımını tamamladığı *Mirsâdu'l-İbâd* adlı eserini

²⁶ Suhreverdî'nin elçi olarak Anadolu'ya gelişi ve Malatya'da Necmuddîn-i Râzî ile karşılaşması İbn Bîbî tarafından ayrıntılı olarak anlatılmıştır: "O günlerde Rabbani şeyh, bilgi okyanusunun dalgıcı, gerçekler hazinesi, incelikler ışığının kaynağı, Dâye adıyla bilinen Necmeddin Razi, Bağdat'tan gelip halktan ve meliklerden meydana gelen sülûk ehlinin bütün tarikatlerini içeren, her sınıfı mükemmel bir şekilde ele alan büyük padişah [Alaaddin Keykubad] adına yazdığı Mirsadü'l-İbad adlı kitabıyla Malatya mahrusesinde Şeyh'in [Suhreverdî'nin] huzuruna çıktı ve kitabını Şeyh'in okumasını sağlayarak değerini artırdı ve ondan takdir ve övgüler aldı. Ayrıca Şeyh o kitabı ve yazarını [padişaha] tanıtan, içeriğini ve üslubunu büyük bir övgüyle anlatan bir yazı yazdı. Dâye, Sultan'ın yanına varınca Sultan ona aşırı derecede ilgi ve iltifatta bulundu. Kitabının her harfi karşılığında ödemedede bulunarak onu büyük bir servete kavuşturdu." bkz. İbn Bibi, a.g.e., I, 248-253.

²⁷ *Avârifü'l-Ma'ârif* adlı Arapça eseriyle ün kazanan ve dönemin etkili şeyhlerinden olan Suhreverdî hakkında bk. Celâlüddîn-i Humâyî, *Târîh-i Edebîyyât-i İnan*, Tahran 1375/1996, s. 215; Seyyid Ziyâuddîn-i Seccâdî, *Mukaddime'î ber Mebâni-yi İrfân ve Tasavvuf*, Tahran 1372/1993, s. 132-134.

²⁸ Bu tavsiye mektubundan İbn Bîbî'den başka Necmuddîn-i Râzî kendisi de söz eder. (*Mirsadu'l-İbad*, s. 23-24).

²⁹ Aynı eser, s. 545.

Sivas'ta kendisine takdim eder. Mevlânâ'nın babası Bahâ-i Veled'i de himaye ederek Anadolu'ya yerleşmesini sağlayan Alâuddîn Keykubâd saltanatı boyunca ülkesini Moğol gâilesinden uzak tutmayı başarmış, Anadolu'ya dışarıdan göçüp gelen âlimlere ve edebî şahsiyetlere daima kol kanat germiştir. İbn Bîbî'nin ifadelerinden Sultan'ın Necmuddîn-i Râzî'ye de sıcak davrandığı, onu maddî ve manevî olarak taltif ettiği anlaşılmaktadır³⁰.

Bununla birlikte, Necmuddîn-i Râzî, mutasavvîf şeyhlerin Selçuklu topraklarında henüz sonraki dönemlerde olduğu kadar ilgi görmemesi yüzünden kitabını sultana takdim ettikten kısa bir süre sonra, çeşitli nedenlerle daha fazla orada duramamış, 621/1224'te Erzincan'a gitmiştir. Bu durumu *Mermûzât-ı Esedî*'de özetle şöyle anlatır: “*Dindar dostlarımdan oluşan bir grupla birlikte 618/1221 yılında Diyarbakır yoluyla Anadolu'ya geldim. Üç yıl boyunca o topraklarda dolaştım durdum. Her şehirde bir süre kaldım... Buralarda din metaindan başka her metain rayiç olduğunu gördüm. Ehl-i yâkin dışında her hilekâr ve müzeviri bu metaların alıcısı buldum. Şeriat ve tarikat erbabının pazarı kesat mı kesattı... Ama fitneciler, gybet edenler ve gününü gün edenler kıymete biniyordu. Herkes değersiz, topraktan yapılmış boncukları alıyor, sedef incilere bakan olmuyordu... Bu diyardan iyice soğudum... Yine düşe kalka dostlarımla yola koyuldum... Kader bizi Erzincan'a attı. Ama oraya varınca, Erzincan halkını da öbürleri gibi buldum... Cehaletin karanlığı içindeydiler... Ancak iyice bakınca, benzerini hiçbir yerde görmediğim ve işitmediğim bir padişah gördüm³¹.”*

³⁰ İbn Bîbî, *a.g.e.*, s. 253.

³¹ *Mermûzât-ı Esedî*, s. 5-8. Ayrıca bkz. Muhammed Emîn-i Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, s. 47.

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Kayseri ve Sivas'ta aradığını bulamayan Necmuddîn-i Râzî, Erzincan halkından da beklediği ilgiyi ve iltifatı görememiş, son umudunu, bilginlere gösterdiği yakınlıkla tanınan Erzincan hakimi Alâuddîn Dâvûdşâh b. Fahruddîn Behrâmşâh'a (slt. 616-625) bağlamış, *Mirsâdu'l-İbâd*'ın bir özetini çıkararak *Mermûzât-i Esedî der Mezmûrât-i Dâvûdî* adıyla yeniden düzenleyerek kendisine takdim etmiştir.

Necmuddîn-i Râzî'nin 618/1221'de Anadolu'ya gelişinden, üç yıl sonra Erzincan'a gidişine dek geçen tarih dışında Anadolu'da ne kadar kaldığı kesin olarak belli değildir. Ancak Râzî'nin, Dâvûdşâh'ın Alâuddîn Keykubâd'a baş kaldırması yüzünden meydana gelen olaylar yüzünden Erzincan'da tutunamadığı ve Anadolu'dan tamamen ayrılarak yaklaşık 621/1224 yılında Bağdat'a gittiği anlaşılmaktadır.

Nesevî'nin *Sîret-i Celâluddîn* adlı eserinde bildirildiğine göre³², Necmuddîn-i Râzî, Bağdat'ta bulunduğu sırada, 622/1225 yılında Abbasi halifesi Ez-Zâhir Bi-emrillâh'ın (slt. 622-623/1225-1226) saltanata geçişi sırasında Ruknuddîn-i Attâf adında bir elçiyle birlikte Tebriz'e Sultan Celâluddîn-i Harezmsâh'ın yanına gider. Ruknuddîn elçi sıfatıyla Tebriz'de kalırken, Necmuddîn-i Râzî Harezmsâh'ın elçisi Kadı Mucîruddîn ile birlikte Bağdat'a dönmüş, ancak Bağdat'a ulaştıkları sırada halife çoktan ölmüştür. Riyâhî'nin de belirttiği gibi sadece Nesevî'nin eserinde bulunan bu haberi doğrulayacak başka bir kaynak yoktur.

Câmî, *Nefahâtu'l-Uns*'de Necmuddîn-i Râzî'nin Mevlânâ Celâluddîn ve Sadruddîn-i Konevî ile görüştüğünden bahsederek

³² Bkz. Nesevî, *Sîret-i Celâluddîn-i Minkuberni*, nşr. Muctebâ Minovî, 2. bs., Tahran 1365/1987, s. 189, 309. Minovî, eserin Arapça aslında bulunan Necmuddîn-i Râzî'nin elçilik göreviyle ilgili pasajın, tercümanı bilinmeyen Farsça çeviride yer almadığını s. 189'daki dipnotta bildirmektedir.

kısa bir hikâyeye anlatır³³. Ancak aralarında yaş farkı bulunan bu üç büyük sufi arasında böyle bir görüşmenin -özellikle Anadolu topraklarında gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda- Câmî'nin sözlerini teyit eden başka bir kaynak bulunmamaktadır.

Hayatının geri kalan kısmını (622-654/1225-1256 yılları arasında) Bağdat'ta geçiren Necmuddîn-i Râzî, *Menârâtu's-Sâ'irîn* ve *Bahru'l-Hakâ'ik* gibi sonraki eserlerini yaşadığı muhite uygun olarak Arapça yazmıştır. 654/1256 yılında Bağdat'ta vefat eden müellif³⁴, Bağdat şehrinin dışında bulunan Şûniziyye Mezarlığında Seriyî-yi Sakatî ve Şeyh Cunejdî Bağdâdî gibi ünlü mutasavvıfların kabirlerine yakın bir yere defnedilmiştir³⁵.

Eserleri

1. *Risâle-yi İşk u Akl*

*Mi'yâru's-Sıdk fî Mısdâku'l-İşk*³⁶, *Kemâl-i İşk u Kemâl-i Akl*, *Risâle-yi Akl u İşk* ve *Risâle-yi İşk u Akl* gibi farklı isimlerle bilinen bu risale yazarın yakın dostlarından birisinin "Aklın ve aşkın kemalinin şerhi nedir; bu ikisi arasında bir çelişki ve aykırılık var mıdır?" şeklinde sorduğu bir soru üzerine nazım nesir karışık bir üslupla kaleme alınmış ve yazar eserinde

³³ Câmî, *Nefahâtu'l-Uns*, s. 435. Furâzânfer, (a.g.e, s. 168) bu haberin sadece *Nefahâtu'l-Uns*'te bulunduğundan söz ederek eserinde nakletmiş, ancak tarihî gerçekliği üzerinde durmamış; Minovî, böyle bir şeyin mümkün olabileceğini ancak bu bilginin daha muteber bir kaynakla doğrulanması gerektiğini söylemiştir. Bk. *Risâle-i İşk u Akl*, Mukaddime, s. 32.

³⁴ Aştîyânî, *Târîh-i Moğul* da (s. 500) müellifin Bağdat'ta öldüğüne değinmeden 654/1256'da öldüğünü söyler ancak "Ömrü boyunca Anadolu'da yaşadığı" ibaresi yanlıştır. Rızâzâde-yi Şafak da (a.g.e., s. 359) ölüm tarihini yanlış olarak 665 olarak göstermiştir.

³⁵ Câmî, *Nefahâtu'l-Uns*, s. 435. Hamdullâh-i Mustevfî, *Târîh-i Guzîde* (s. 671) yanlış olarak Konya'da gömülü olduğunu söyler.

³⁶ Kâtip Çelebi, a.g.e, II, 1744.

çoğu kendisine ait pek çok şiir kullanmıştır. Bu risale Takî-yi Tafazzulî tarafından üç yazma nüshası karşılaştırılmak suretiyle *Risale-yi Işk u Akl* (Tahran 1345/1966) adıyla Muctebâ Minovî'nin kıymetli açıklamalarını içeren bir Mukaddime ile birlikte neşredilmiştir.

2. *Risâletu't-Tuyûr*

Risâletu't-Tayr adıyla da bilinen bu risale, Necmuddîn-i Râzî'nin yaklaşık 590/1193 yılında telif ettiği ve gençlik döneminde kaleme aldığı ilk eserlerdendir. Bilinen yegâne nüshası İstanbul Köprülü Kütüphanesi nr. 1589/11'de kayıtlı bir mecmua içinde 232a-235b varakları arasında bulunmaktadır. 8./14. yüzyılda istinsah edilmiştir³⁷. Muhammed Emîn-i Riyâhî tarafından (Tahran 1361/1982) neşredilen *Risâletu't-Tuyûr*³⁸, Fars nesrinin güzel örneklerinden sayılan, sanatlı üslûpla yazılmış küçük bir sembolik risaledir. Bu risale, İbn Sînâ'nın *Risâletu't-Tayr*'ı, Ahmed-i Gazzâlî'nin *Risâletu't-Tuyûr*'u ve Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ı gibi temsilî (alegorik) bir dille yazılmış olmakla birlikte, söz konusu üç eser irfanî ve felsefî bir konuya sahip olduğu halde, Râzî'nin *Risâletu't-Tuyûr*'u 6./12. yüzyılın sonlarında yazarın doğum yeri olan Rey şehrinde yaşanan zulmü dile getirmek üzere yazılmıştır.

³⁷ Ahmed-i Munzevî, *Fihrist-i Nushaha-yi Hattî-yi Farsi*, Tahran 1349, II/1, 1157. Metinde Necmuddîn-i Râzî adına kayıtlı olan bu risale, kitabın sonundaki dizinde (II/2, 1834) yanlışlıkla Necmuddîn-i Kübrâ'nın eserleri arasında gösterilmiştir.

³⁸ Bu risale, Muhammed Emîn-i Riyâhî'nin önsözleriyle birlikte tarafından (İslâm Felsefesinde Sembolik Hikayeler: İbn Sina - Sühreverdi - A. Gazali, N. Razi, (Derleme) İstanbul 1997, s. 203-225.) çevrilmiştir. Bu eserde çeşitli yerlerde Riyâhî adı sehven Reyyâhî şeklinde çıkmıştır, doğrusu Riyâhî olacaktır.

3. *Mirsâdu'l-İbâd mine'l-Mebde ile'l-Me'âd*

Müellif, ilk taslaklarını daha Anadolu'ya göç etmeden önce hazırladığı anlaşılın kitabının, dervişlerinin isteği üzerine yazdığı birinci yazımını telif etmeye Ramazan 618 (Ekim 1221)'de Kayseri'de başlamış, ikinci yazımını 1 Receb 620 (31 Haziran 1223) Pazartesi günü Sivas'ta bitirmiş³⁹ ve Selçuklu sultanı Alâuddîn Keykubad'a takdim etmiştir. Eserinin konusu, giriş kısmında kendisinin de belirttiği gibi “*Din yolunun, kesin bilgi (yakın) âlemine ulaşmanın, insan nefsinin terbiyesinin ve Rabbânî sıfatların bilinmesinin beyanıdır*”⁴⁰. *Mirsâdu'l-İbâd*, kırk “Fasl”dan oluşan beş ana “Bâb” (bölüm) üzerine bina edilmiştir. Birinci bölüm “Dibace”, ikinci bölüm “Varlıkların kökeni”, üçüncü bölüm “halkın (dünyevî) hayatı”, dördüncü bölüm “sa’id ve şakî nefislerin me’âdı”, beşinci bölüm “çeşitli taifelerin sülûkü” üzerinedir. Müellifin, her faslın başında yer verdiği ayet ve hadislerle tasavvufî konuları bütünüyle Kuran’a ve sünnete dayandırmaya çalışması eserine benzerleri arasında ayrıcalıklı bir yer kazandırmıştır. Eserin dünyanın çeşitli kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshasının bulunması⁴¹ çok okunan ve çok aranan bir kitap olduğunun göstergesidir.

Mirsâdu'l-İbâd ilk defa Necîbuddevle lâkabıyla tanınan Abdulgaffâr tarafından (Tahran h. 1312/1894) Nasîruddîn-i Tûsî'nin *Risâle-yi Âgâz ve Encâm*'ı ile birlikte taşbaskısı olarak, ikinci defa Seyyid Huseyn-i Tahrânî (Hüseynu'l-Huseynî en-Nîmetullâhî) tarafından (Tahran 1312/1933; 2. bs. 1337/1958) haşiyesiz ve açıklamasız olarak kurşun harflerle⁴², üçüncü defa

³⁹ Evliyalar Ansiklopedisi (İstanbul 1992, s. 308)'nde eserin tamamlandığı tarih yanlış olarak 628/1230 olarak gösterilmiştir.

⁴⁰ *Mirsâdu'l-İbâd*, s. 3.

⁴¹ Munzevî, *Fihristi*'nde (II/1, 1379-1382) elli altı nüsha tanıtmıştır.

⁴² Eserin basmaları hakkında bkz. Muhammed Ali-yi Taberî, *Zubdetu'l-Âsâr*, Tahran 1372/1993, s. 369; Hanbaba Muşâr, *Fihrist-i Kitâbhâ-yi*

Muhammed Emîn-i Riyâhî tarafından (Tahran 1352/1973, 3. bs. 1366/1987) sekiz yazma nüshası esas alınarak yeniden tas-hih edilmek suretiyle; bir kez de (Tahran h. 1301/1884) yine taşbaskısı olarak *Telhîsu Mirsâdi'l-İbâd fî Keşf Sirri'l-İcâd* adıyla hülâsa edilerek basılmış, ancak naşir, kitabın Necmuddîn-i Kübrâ'ya ait olduğunu zannederek onun hayatı hakkında ese-rin başına bir de mukaddime yazmıştır⁴³.

Riyâhî'nin bildirdiğine göre Muhammed Ca'fer-i Kebûde-râhengî (ö. 1238/1859) adında bir şahıs, *Mirsâdu'l-İbâd*'ın bi-rinci ve ikinci bölümlerine çeşitli fasıllar ekleyerek *Merâhilu's-Sâlikîn* adıyla kendine mal etmiş, bu kitap Ziyâuddîn-i Necefî tarafından intihal meselesine değinilmeksizin 1320/1941'de Tahran'da basılmıştır⁴⁴.

Kâsım b. Mahmûd-i Karahisarî tarafından Sultan Murat II. (slt. 824-848/1421-1444) adına *İrşâdu'l-Mürîd ile'l-Murâd fî Tercemeti Mirsâdi'l-İbâd* adıyla 825/1422'de Türkçeye çev-rilmiş⁴⁵, Şeyhoğlu Mustafa (XIV. yy.) da *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ* adlı eserini 803/1401'de *Mirsâdu'l-İbâd*'ın son bölümünü esas alarak dönemin devlet adamlarından Paşa Ağa b. Hoca Paşa adına yazmıştır⁴⁶.

Çâpî-yi Fârsî, Tahran 1337/1958, I, 1429-1430; Nimet Yıldırım, *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum 2001, s. 423-424.

⁴³ *Mirsâdu'l-İbâd*, Mukaddime, s. 125.

⁴⁴ Aynı yer, s. 126.

⁴⁵ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1656. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 144; Ahmet Ateş, "Hicrî VI.-VIII (XII.-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, cüz II, (İs-tanbul 1945), s. 111. *İrşâdu'l-Mürîd*'in 1129 h.'de istinsah edilmiş tam bir nüshası DTCF Kütüphanesi Muzaffer Ozak Koleksiyonu I/160'da bulunmaktadır.

⁴⁶ Bursalı Mehmed Tahir (*a.g.e.*, II, 121-122) ve Ömer Faruk Akün ("Şey-hoğlu", İA, XI, 482, 484) eserin adından söz etmiş ancak *Mirsâdu'l-İbâd* ile bu eser arasındaki bağlantı üzerinde durmamışlardır. M. Fuad Köp-rülü, bilinen tek yazma nüshası şahsi kitaplığında bulunan *Kenzü'l-Küberâ*'yı önce Şeyhoğlu Mustafa'nın telif eserleri arasında göstermiş (Türk Edebiyatı Tarihi, s. 350), ancak "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli

Türkiye’de *Mirsâdu’l-İbâd*’ın, Anadolu Selçukluları tarihi hakkında kullanılabilecek önemli bir kaynak olduğuna 1943’te kaleme aldığı geniş bir makalesinde ilk kez dikkati çeken M. Fuad Köprülü olmuştur. Köprülü, “*Lâkin, XIII. asrın ilk yarısında Anadolu’nun ruhî ve ictimâî vaziyetine ait en kıymetli bir kaynak olarak Necmeddin Râzî’nin 620’de Sivas’ta tamamlayıp Alaeddin Keykobad I’e takdim ettiği Mirsad al-İbad adlı eserini gösterebiliriz. İlim âlemince eskiden beri malûm olan, hatta XIV. ve XV. asırlarda Anadolu’da Türkçeye de tercüme edilen bu meşhur eserden, bugüne kadar hiçbir tarihçinin istifade etmemiş olması hayretle karşılanacak bir şeydir*⁴⁷.” diyerek *Mirsâdu’l-İbâd* ve benzeri eserlerden yalnızca bir edebî metin olarak değil, aynı zamanda önemli birer tarih kitabı olarak istifade edilmesinin zorunluluğu üzerinde durmuştur. Bu makalenin yayımından iki yıl sonra Ahmet Ateş, 12./14. yüzyıllarda Anadolu’da yazılmış Farsça eserleri tanıtmak üzere kaleme aldığı makalesinde *Mirsâdu’l-İbâd*’ın Türkiye kütüphanelerinde bulunan nüshalarının yerlerini bildirmiştir⁴⁸. Anadolu Selçukluları dönemi hakkında önemli tarihî, dinî, edebî ve toplumsal bilgiler içeren bu değerli eserin Türkçeye kazandırılmasında büyük yarar vardır.

Kaynakları” (*Belleten*, Sayı: 27 (Ankara 1943), s. 448, not. 1) adlı fevkalade değerli makalesinde bunun telif bir eser olmayıp *Mirsâdu’l-İbâd*’ın özet olarak çevirisi olduğunu bildirmiştir. Ne var ki Şeyhoğlu’nun eserinin *Mirsâdu’l-İbâd*’ın birebir çevirisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Şeyhoğlu, *Mirsâdu’l-İbâd*’ın sadece sultanların ve devlet adamlarının sülûkü ve halleri ile ilgili olan ve bir tür siyasetname ya da nasihatname sayılan V. Bab’ının ilk dört Faslı’ndan (*Mirsâdu’l-İbâd*, s. 411-494) “Padişahlar Gidişinde, Melikler ve Ulu Begler Dirliğinde, Vezirler ve Nayipler Gidişinde, Âlimler ve Kadılar ve Vaizler Halinde” adını verdiği dört bölüm altında yararlanmış, ancak konuyu daha da genişleterek eserine telif havası vermiştir. Bk. *Kenzü’l-Küberâ ve Mehekkü’l-Ulemâ* (İnceleme, Metin, İndeks), nşr. Kemal Yavuz, Ankara 1991, s. 1-6.

⁴⁷ M. Fuad Köprülü, a.g.m., s. 447-448.

⁴⁸ Ahmed Ateş, a.g.m., s. 110-111.

4. *Mermûzât-i Esedî der Mezmûrât-i Dâvûdî*

Mirsâdu'l-İbâd'ın özeti mahiyetinde olan bu küçük eser, Anadolu Selçuklularına tâbi olan Mengüçukoğullarından Erzincan hakimi Alâuddîn Dâvûdşâh b. Fahrüddîn Behrâmşâh adına yazılmış, müellif eserine verdiği isimde, aynı zamanda adı geçen padişaha da gönderme yapmıştır. Bilindiği üzere Mengüçukoğulları Anadolu'da Fars dili ve edebiyatını himaye etmişler, nitekim Nizâmî-yi Gencevî de, *Mahzenu'l-Esrâr* adlı mesnevisini Behrâmşâh'a (slt. 1168-1225) ithaf etmiştir⁴⁹.

“Der Beyân-i Makâmât-i Ma'rifet, Der Beyân-i Şerh-i Sulûk, Der Sulûk-i Mulûk, Der Âyin-i Cihândârî, Der Nasihat ve Mevâ'iz-i Mulûk, Der Tevârîh-i Mulûk ez Ahd-i Âdem, Der Va'îd-i Zâlim, Der Hikmet-i Hukemâ, Der Emârât-i Kiyâmet” başlıklı “Mermûz” adı verilmiş bölümlerden oluşan eser 621/1224 yılında, yani *Mirsâdu'l-İbâd*'ın telifinden bir yıl sonra yazılmıştır. 735 yılında istinsah edilmiş olan ve yegane nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı nr. 1704'te kayıtlı bulunan *Mermûzât-i Esedî*⁵⁰ Muhammed Şeffî'yi Kedkenî tarafından (Tahran 1345/1966) neşredilmiştir.

5. *Risâletu'l-Âşık ile'l-Ma'sûk*

Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî (ö. 425/1033)'nin “Sufi mahluk değildir” şeklindeki şathiyesinin açıklaması üzerine yazılmış Arapça kısa bir risaledir. Minovî, bu risalenin, ikisi Türkiye'de (Cârullah Efendi nr. 2114, Murâd-ı Buhârî nr. 318) biri İran'da (Tahran Üniversitesi) olmak üzere üç yazma nüshasının bulunduğunu bildirmektedir⁵¹. Minovî'nin 2114 numara kayıtlı olarak gösterdiği nüsha, “Şerhu Kavli'ş-Şeyh Ebi'l-

⁴⁹ İbn Bîbî, a.g.e., s. 92.

⁵⁰ Munzevî, a.g.e, II/1, 1383.

⁵¹ *Risâle-yi İşk u Akl*, Mukaddime, s. 29.

Hasan el-Harakânî” adıyla Süleymaniye Kütüphanesi Cârullah Efendi nr. 2061’de (vr. 151b-154a) bulunmaktadır⁵².

6. Bahru’l-Hakâ’ik ve’l-Me’ânî fî Tefsîri’s-Seb’îl-Mesânî

Necmuddîn-i Râzî’nin Bağdat’ta yaşadığı sırada kaleme aldığı Arapça eserlerden olan ve *Bahru’l-Hakâ’ik* adıyla meşhur olan bu Kuran tefsiri, Keşfu’z-Zunûn’da *Bahru’l-Hakâ’ik ve’l-Me’ânî fî Tefsîri’s-Seb’îl-Mesânî* adıyla kayıtlıdır⁵³. Ahmed-i Eflâkî, *Menâkibu’l-Ârifîn*’de, Ârif Çelebi (ö. 719) ile Tebriz’de buldukları sırada yaşadıkları bir olayı naklederken adını vermeksizin bu tefsirden söz etmiştir: “[Mevlânâ Şihâbeddin] Kur’an hakkında incelemeler yapanların sermayesi olan şeyh Necmeddin-i Dâye’nin tefsirinin bir nüshasını [Arif] Çelebi’ye hediye etti, hadden aşırı hizmetlerde bulundu. Çelebi de bu tefsiri vaizlerin sultanı Kastamonulu Alâeddin’e verdi. O zamana kadar o tefsirin nüshası Rum ülkesinde yoktu. O sultanın bereketiyle bu memleketlerde yayıldı⁵⁴.” Edward G. Browne bu eserin 620/1223’de Sivas’ta yazılmış olduğunu kaydetmişse⁵⁵ de *Mirsâdu’l-İbâd* ile bu kitabın telif tarihlerini birbirine karıştırdığı açıkça ortadadır. Çünkü *Bahru’l-Hakâ’ik* Râzî’nin muahhar eserlerinden olup Anadolu’da değil Bağdat’ta yazılmıştır. Riyâhî ve Minovî, kaynaklarda *Bahru’l-Hakâ’ik*, *Aynu’l-Hayât* ve *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*⁵⁶ adlarıyla geçen bu tefsirin Necmuddîn-i Râzî’ye aidiyeti konusunda kuşkuya düşmüş, bunların aynı

⁵² Süleyman Uludağ, “Harakânî”, DİA, XVI, 94.

⁵³ Kâtip Çelebi, a.g.e., I, 224.

⁵⁴ Ahmed-i Eflakî, *Menâkibu’l-Arifîn*, nşr. Tahsin Yazıcı, 2. bs., Ankara 1980, II, 933. Ayrıca bkz. *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973, II, 298.

⁵⁵ Edward G. Browne, a.g.e., s. 496. Bu eserin Farsça çevirisinde (s. 183) İngilizce metindeki *Bahru’l-Hakâyık* ibaresi yanlışlıkla *Bahru’l-Hakîka* şeklinde gösterilmiştir.

⁵⁶ Bk. Kâtip Çelebi, a.g.e., II, 1181, Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 787, 804.

eserler mi yoksa ayrı eserler mi olduklarını tespit edememişlerdir⁵⁷. Ancak yeni araştırmalar üç farklı adla zikredilen bu eserin tek bir kitap olduğunu ve Necmuddîn-i Râzî'ye ait olduğunu kesin olarak ortaya koymuştur⁵⁸. Müellif büyük bir Kuran tefsiri yazmayı planlamış, ancak tefsirini 51. sure olan Zâriyât suresinin on sekizinci âyetine kadar tamamlayabilmiş; Alâuddevle-yi Simnânî, Râzî'nin tefsirine onun bıraktığı yerden devam ederek tek ciltlik bir zeyil yazmış ve eserine *Necmu'l-Kirân fî Te'vîlâtî'l-Kur'ân* adını vermiştir.

7. Menârâtu's-Sâ'irîn ilâllâh ve Makâmâtu't-Tâ'irîn billâh

Âriflerin makamları ve kerametleri hakkında yazılan bu Arapça eser, *Mirsâdu'l-İbâd'* da dile getirilen konuların küçük değişikliklerle yeniden düzenlenmiş şeklinden ibarettir. Necmuddîn-i Râzî, kitabının mukaddimesinde bu eseri *Mirsâdu'l-İbâd'* dan yaklaşık otuz küsur yıl sonra telif ettiğini bildirdiğine göre 654/1256'da yani ölümüne yakın bir sırada telif edilmiş olmalıdır. Bir Fatiha, on Bab ve bir Hatime'den oluşmaktadır. Türkiye kütüphanelerinde dört nüshası bulunmaktadır⁵⁹.

Necmuddîn-i Râzî'nin yukarıda adları zikredilenlerden başka, otuz üç fikhî sorudan ve onların cevaplarından oluşan Farsça *Sirâcu'l-Kulûb ve Hasretu'l-Mulûk ve Tuhfetu'l-Habîb*⁶⁰ adlı iki risalesi daha vardır. *Âteşkede*⁶¹, *Reyhânetu'l-Edeb*⁶² ve *Kâmûsu'l-A'lâm*'da⁶³ müellifin *Bahru'l-Hakâ'ik*'tan

⁵⁷ *Risâle-yi Işk u Akl*, Mukaddime, s. 30-33.

⁵⁸ Hamid Algar, "Bahru'l-Hakâ'ik ve'l-Me'ânî", DİA, IV, 515-516. Bu mad-denin bibliyografyasında Necmuddîn-i Râzî'nin *Risâle-yi Işk u Akl* adlı eseri yanlışlıkla Necmuddîn-i Kubrâ'ya ait olarak gösterilmiştir.

⁵⁹ *Risâle-yi Işk u Akl*, Mukaddime, s. 28.

⁶⁰ *Mirsâdu'l-İbâd'*, Mukaddime, s.50; Ahmed Ateş, a.g.m., s. 111.

⁶¹ Âzer-i Bigdili, *Âteşkede*, s. 222.

⁶² Muhammed Ali-yi Tebrîzî, *Reyhânetu'l-Edeb*, IV, 170

⁶³ Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, VI, 4567.

başka *Keşfu'l-Hakâ'ik* ve *Şerhi'd-Dakâ'ik* adlı bir eserin daha olduğu bildirilmekteyse de Necmuddîn-i Râzî'nin bu isimde bir eseri yoktur. Bu yanlışlık muhtemelen, *Nefahâtu'l-Uns*'te, Câmî'nin müellif hakkında söylediği "Hakikatleri keşfetmede (keşf-i hakâyık) ve incelikleri açıklamada (şerh-i dakâyık) son derece güç ve kudret sahibiydi." şeklindeki cümlesinde⁶⁴ geçen ve burada asılları parantez içinde gösterilen ibarelerin kitap adı zannedilmesinden kaynaklanmaktadır. Adı geçen bu eserler dışında, Munzevî'nin Fihristi'nde Kahire'de bulunduğu bildirilen ancak Türkçe eserler arasında gösterilen *Etvâr-i Seb'a*⁶⁵ adındaki üç varaklık risalenin Necmuddîn-i Râzî'ye aidiyeti meçhuldür.

Necmuddîn-i Râzî, bütün eserlerini nesirle yazmış, ancak dönemin teamüllerine uyararak zaman zaman şiirden de yararlanmış, şiirlerinde "Necm" veya "Necm-i Râzî" mahlasını kullanmıştır. Ondan önce yazarlar genellikle eserlerine başka şairlerin şiirlerini aldıkları halde, Necmuddîn-i Râzî kendi şiirlerini de kullanarak bu alanda kendisinden sonra gelen yazarlara öncülük etmiştir. Riyâhî'nin tespitine göre rubai, kaside, mesnevi, kıt'a ve gazel kalıbında toplam 250 beyit şiiri vardır.

Muhammed Takî-yi Bahâr, onun şiirinin Senâyî tarzında olduğunu, seleflerinkine kadar sağlam olmamakla birlikte Fars şiirinin incelikleri konusunda usta olduğunu belirtmiş⁶⁶, ancak Riyâhî yerinde bir tespitle bu şiirlerin mensur eserlerinin payesine erişmeyeceğini, ancak bir münasebet üzerine söylenmiş sıradan nazım parçaları sayılabileceğini belirtmiştir⁶⁷.

Gençlik dönemi eserlerinden olan *Risâletu't-Tuyûr*'u sanatlı bir nesirle (nesr-i fennî), *Risâle-yi Işk u Ak'l*'ı sade bir

⁶⁴ Câmî, *a.g.e.*, s. 435.

⁶⁵ Munzevî, *a.g.e.*, III/2, 1044.

⁶⁶ Muhammed Taki-yi Bahâr, *Sebk-şinâsî*, III, 22.

⁶⁷ *Mirsâdu'l-İbâd*, Mukaddime, s. 51.

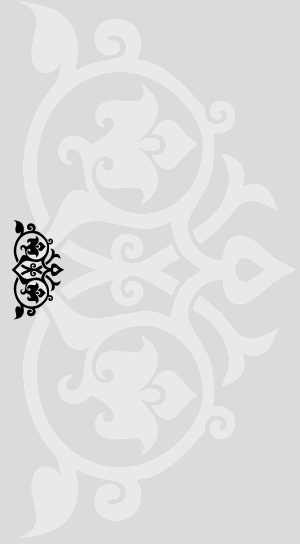
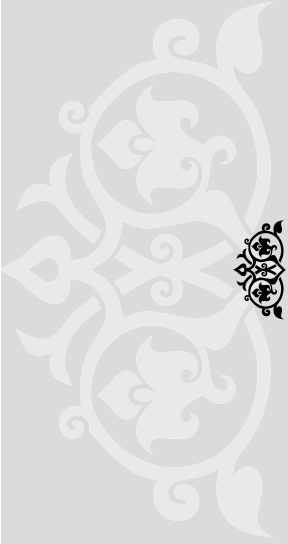
nesirle (nesr-i mürsel) kaleme alan müellif, Farsça tasavvufî metinlerin en önemlilerinden birisi olan *Mirsâdu'l-İbâd*'ı, geniş bir okuyucu kitlesini de dikkate alarak sade nesirle sanatlı nesir arasında ortalama bir nesirle (nesr-i beynâbeyn) yazmış; kendine özgü kavramları ve terimleri olan tasavvufî konuları anlatırken sembolik ifadelerden kaçınarak anlaşılır olmayı ön planda tutmuş, ancak dönemin üslûp ve yazım anlayışlarına uyarak eserini çeşitli edebî sanatlarla süslemek-ten ve artistik nesirden de uzak kalamamıştır. Bununla birlikte kullanılan dil ve içerik bakımından da benzeri eserlerden zengin olan *Mirsâdu'l-İbâd*, nesir dilinin sağlamlığı ve akıcı üslûbuyla Fars dilinin klâsikleri arasında önemli bir yere sahiptir. Safâ, Necmuddîn-i Râzî'nin, tasavvufî konularda sahip olduğu yüksek makama ek olarak özellikle *Mirsâdu'l-İbâd* ve *Risâletu't-Tayr*'da, edibane üslubuyla edebî sanatların hakkıyla üstesinden gelen gerçek bir yazar ve münşi olduğunu vurgulamış⁶⁸, Riyâhî de *Mirsâdu'l-İbâd*'ı Fars dili ve edebiyatının şâh eserlerinden birisi olarak nitelemiştir⁶⁹.

Sonuç olarak denilebilir ki tasavvuf tarihinin ve edebiyatının önemli temsilcilerinden birisi olan Necmuddîn-i Râzî'nin, henüz yazma halinde bulunan ve Türkiye kütüphanelerinde de mevcut olan risalelerinin ve kitaplarının yayımlanması ya da çevrilerek dilimize kazandırılması bilim dünyasına büyük bir hizmet olacaktır.

⁶⁸ Safâ, *a.g.e.*, s. 1196.

⁶⁹ *Mirsâdu'l-İbâd*, Mukaddime, s. 53.

Necmuddîn-i Dâye
Sûfîlerin Seyri
Mirsâdu'l-İbâd

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Bismillahirrahmanirrahim

Badsız hamd ve sayısız övgü O sultanadır ki; her mevcudun varlığı O'nun kereminin neticesi ve her mevcudun keremi O'nun varlığının hamd ve övgüsüdür. *"O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."*⁷⁰ O Tanrı ki, fitrat bediâtından ve hikmet sanatından kerem kalemiyle nefislerin nakşını yokluk sahifesine işlemiş ve marifet âb-ı hayatını beşeriyetin hilkat karanlıklarına yerleştirmiştir: *"Nefislerinizde de, görmüyor musunuz?"*⁷¹ Kalendermeşreb tâlibler susuzluklarını İskendervari sıdk adımıyla beşerî sıfatların karanlıklar yolunu düzeltmişler ve Hızır sıfatlılar illetsiz inâyetleriyle muhabbet ateşinin ciğerlerini yaktığı kimseleri marifet âb-ı hayatının kaynağına ulaştırmışlardır. *"Ya da ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve insanlar içinde yürümesi için kendisine bir nur verdiğimiz kimse..."*⁷² Ve çokça selam ve sayısız aferin yüz yirmi küsur bin nübüvvet noktası ve fütüvvet unsurunun mukaddes ruhlarına ve pak özlerine olsun ki hakikat yollarının yolcuları ve şeriat memleketlerinin öncüleriydiler. *"Onlar kendilerine kitap, hikmet ve nübüvvet verdiğimiz kimselerdir."*⁷³ Hususen

⁷⁰ İsrâ, 17/44.

⁷¹ Zâriyât 51/21.

⁷² En'âm, 6/122.

⁷³ En'âm, 6/89.

enbiyanın efendisi ve evliya kabilelerinin önderi Muhammed Mustafa'ya olsun. (Allah'ın salât ve selâmı O'na, yakınlarına, zevcelerine, temiz ve güzel akrabalarına, râşit halifelerine, hidâyet olunmuş ve hidâyet edicilerine, tüm ashâbına olsun.) Ve sonra hidâyette kardeşlerim ve takvâda yoldaşlarım bilin ki, Allah bizi ve sizi beşerî karanlıklardan ubûdiyyet zirvelerine yükselmeye muvaffak kılsın ve bizi ve sizi nâsûtî sıfatlardan arınma ve ulûhiyyet sıfatlarıyla süslenmeyle rızıklandırsın ki, insanın varlığının yaratılışının bütün hulâsası ve maksadı budur. Her iki âlemde ne varsa insanın varlığına tâbidir ve eğer nazar kâmil olur da bakarsa görür ki, ne varsa baştan aşağı insanın varlığıdır.

*Dünyanın tepesi ve çukuru sensin
Bilmem ki kimsin, ne varsa sensin*

İnsanın varlığından maksat ise Hazreti Hudâvend'in sıfatlarını ve zâtlarını sahip olduğu hâliyle tanımaktır. Nitekim Dâvûd (as) şöyle sormuştur: *"Ya Rabbim insanları neden yarattın?"* Cevap ise şöyle gelmiştir: *"Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim. İnsanları yarattım ki bilineyim."*

Hakiki marifet insandan başkasından beklenemez; zira ki melek ve cin ibadette insanla ortak olsalar bile, insan marifet emanetinin yükünün ağırlığına tahammül etmede bütün kâinattan seçkindir. *"Biz emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk da onlar onu yüklenmekten çekindiler ve korktular ancak insan onu yükledi."*⁷⁴ Gökten kasıt gök ehli olan melekler, yerden kasıt hayvanlar, cin ve şeytanlar, dağdan kasıt ise dağ ehli yani vahşi hayvanlar ve kuşlardır.

İnsandan başka hiçbir marifet emanetinin yükünü yüklenemedi. Zira bütün yaratılıştan maksat insan nefsidir ve o Hazreti Ulûhiyyet'in cemâlinin aynası, O'nun bütün sıfatlarının

⁷⁴ Ahzâb, 33/72.

mazharı ve izhar edenidir. *“İnsanı kendi suretinde yarattı.”* buna işaret etmektedir.

İnsan nefsinin hulâsası ise kalptir ve kalp ayna, her iki âlem de o aynanın kılıfidır. Hazreti Ulûhiyyet’in bu ayna vasıtasıyla bütün cemâl ve celâl sıfatlarının zuhuru ise, *“Nefislerinde ve âfâkta onlara âyetlerimizi göstereceğiz”*⁷⁵ de belirtilen mânadır.

*İnsan ve cinnin varlığının maksadı aynadır
İki cihanda nazarın baktığı yer aynadır
Kalp şahlar şahının cemâlinin aynası
Bu iki cihan da o aynanın kılıfidır*

Ayna olma istidadına sahip insan nefsi terbiye edildiğinde ve kemâline ulaştığında Hakk’ın tüm sıfatlarını kendisinde müşâhede eder, nefsini tanır ve kendisini ne için yarattıklarını bilmiş olur. O zaman, *“Nefsini tanıyan Rabbini tanır.”* hakikati ona aşikâr olur. Kim olduğunun farkına varır, hangi sır sayesinde keramet ve fazilet elde ettiğini bilir. Bu âciz der ki:

*Ey sen ki ilâhîname nüshası
Ey sen ki şahlık cemâlinin aynası
Âlemde ne varsa senin dışında değil
Ne istersen kendinde ara ki, sensin*

Amma insan nefsi ayna parlaklığına ve kemâl mertebesine ulaşmaya kadar birçok yolları ve tehlikeli merhaleleri aşmak zorundadır ve bu da şeriat, tarikat ve hakikat yolunda gitme dışında gerçekleşmez. Böylece tedricen tıpkı bir demiri başlangıçta madenden çıkardıkları ve birçok ustanın elinde ateş ve su gibi çeşitli merhalelerden geçirdikleri ve sonunda aynaya dönüştürdükleri gibi insan nefsi de başlangıçta bu aynanın demir madenidir. *“İnsanlar altın ve gümüş madeni gibidirler.”* O demiri insanın varlık madeninden güzel tedbirle

⁷⁵ Fussilet, 41/53.

dışarı çıkarmalı ve tedrici olarak terbiye ederek aynalık mertebesine ulaştırmalıdır.

*Dikili gördüğün kamış,
oğum boğum büyüyerek yükselir*

O hâlde bu kitap din yolunun ve yakın âlemine ulaşmanın, insan nefsinin terbiye edilmesinin ve Rabbânî sıfatların marifetinin beyanı hakkında olup beş bab ve kırk fasıldan ibarettir. Şerhi dîbâce babında gelecektir inşallahu'l-vahde.

Babların ve Fasılların Fihristi

› BİRİNCİ BAB

Kitabın dîbâcesi hakkında ve o üç fasıldan oluşmaktadır.

• Birinci Fasıll

Tarikat erbâbının sözlerinde kitap telif edilmesinin ve sülûkun beyanının faydası hakkında

• İkinci Fasıll

Bu kitabın ve hususen Farsça telif edilmesinin sebebi hakkında

• Üçüncü Fasıll

Bu kitabın hangi yol ve yöntemle hazırlandığı hakkında

› İKİNCİ BAB

Varlıkların başlangıcı hakkında ve beş fasıldan ibarettir

• Birinci Fasıll

Ruhların fitratı, mertebeleri ve marifeti hakkında

• İkinci Fasıll

Melekûtîlerin ve derecelerinin açıklanması hakkında

• Üçüncü Fasıll

Muhtelif mülk ve melekût âlemlerinin zuhuru hakkında

› Necmuddîn-i Dâye • Sûfîlerin Seyri

• **Dördüncü Fasil**

İnsan bedeninin yaratılışının başlangıcı hakkında

• **Beşinci Fasil**

Ruhun bedene taalluku hakkında

› **ÜÇÜNCÜ BAB**

İnsanların hayatı hakkında ve yirmi fasıldan ibarettir

• **Birinci Fasil**

İnsan ruhunun bedene taallukundan meydana gelen hicapları ve afetleri hakkında

• **İkinci Fasil**

Ruhun bedene taalluku ve bunun hikmeti ve faydaları hakkında

• **Üçüncü Fasil**

İnsanın terbiyesi hususunda enbiyaya (as) ihtiyaç duyulması hakkında

• **Dördüncü Fasil**

Dinlerin neshedilmesi ve nübüvvetin Muhammed (as) ile sona ermesi hakkında

• **Beşinci Fasil**

İnsan bedeninin şeriat ile terbiye edilmesi hakkında

• **Altıncı Fasil**

İnsan nefsinin tezkiyesi ve bunun marifeti hakkında

• **Yedinci Fasil**

Kalbin tarikat kanunuyla tasfiye edilmesi ve bunun marifeti hakkında

• **Sekizinci Fasil**

Ruhun hakikat kanunuyla süslenmesi ve bunun marifeti hakkında

• **Dokuzuncu Fasıll**

İnsanın terbiyesi ve yolun gidişatı hususunda şeyhe ihtiyaç duyulması hakkında

• **Onuncu Fasıll**

Şeyhlik makamı, şartları ve sıfatları hakkında

• **On birinci Fasıll**

Müritlik şartları, sıfatları ve âdâbı hakkında

• **On ikinci Fasıll**

Zikre ihtiyaç duyulması ve zikrin Lâ ilâhe illallah’a ihtisas edilmesi hakkında

• **On üçüncü Fasıll**

Zikretmenin keyfiyeti, şartları ve âdâbı hakkında

• **On dördüncü Fasıll**

Müridin şeyhten zikir almaya ihtiyaç duyması ve hususiyeti hakkında

• **On beşinci Fasıll**

Halvete ihtiyaç duyulması ve şartları ve âdâbı hakkında

• **On altıncı Fasıll**

Bazı gaybî vâkıaların beyanı ve rüya ile vâkıa arasındaki fark hakkında

• **On yedinci Fasıll**

Nurların müşâhedesi ve mertebeleri hakkında

• **On sekizinci Fasıll**

Mükâşefeler ve çeşitleri hakkında

• **On dokuzuncu Fasıll**

İlâhî zât ve sıfatların tecellisi hakkında

• **Yirminci Fasıll**

Bağlılık ve kopma olmaksızın Hazreti Hudâvend’e ulaşma hakkında

› DÖRDÜNCÜ BAB

Mesut ve şâkî nefislerin meâdi hakkındadır ve dört fasıldan ibarettir.

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Onlardan bazıları nefislerine zulmetmiştir, bazıları orta yolu tutmuştur ve bazıları da Allah’ın izniyle hayırlarda öne geçmişlerdir.”*⁷⁶ Yine şöyle buyurmuştur: *“Ona yalan söyleyen ve yüz çeviren şâkîden başkasını ulaştırmaz.”*⁷⁷

• Birinci Fasil

Nefs-i levvâme olan zalim nefsin meâdi hakkında

• İkinci Fasil

Nefs-i mülheme olan orta hâlli nefsin meâdi hakkında

• Üçüncü Fasil

Nefs-i mutmeinne olan öne geçen nefsin meâdi hakkında

• Dördüncü Fasil

Nefs-i emmâre olan şâkî nefsin meâdi hakkında

› BEŞİNCİ BAB

Muhtelif taifelerin sülûku hakkındadır ve sekiz fasıldan ibarettir.

• Birinci Fasil

Meliklerin ve ferman ehlinin sülûku hakkında

• İkinci Fasil

Meliklerin hâlleri, reyanın her taifesine karşı olan davranışları ve halka şefkatli olmaları hakkında

• Üçüncü Fasil

Vezirlerin, kalem ehlinin ve naiplerin sülûku hakkında

⁷⁶ Fâtır, 35/32.

⁷⁷ Leyl, 92/16-17.

• **Dördüncü Fasıll**

Fakihler, zikir ehli ve kadılardan oluşun ulemânın sülûku hakkında

• **Beşinci Fasıll**

Nimet ve mal ehlinin sülûku hakkında

• **Altıncı Fasıll**

Toprak sahiplerinin ve tarım ehlinin sülûku hakkında

• **Yedinci Fasıll**

Ticaret ehlinin sülûku hakkında

• **Sekizinci Fasıll**

Zanaat ehli ve esnafın sülûku hakkında

Birinci Bab

Kitabın dîbâcesi hakkındadır ve Hak Teâlâ'nın “Siz üç çifttiniz.”⁷⁸ hükmüne teberrüken üç fasıldan ibarettir.

Birinci Fası

Tarikat erbâbının sözlerinde kitap telif edilmesinin ve sülûkun beyanının faydası hakkında

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Biz takvâ sahiplerine müjde veresin ve direnenleri uyarasın diye bunu senin diline kolaylaştırdık.”⁷⁹

Peygamber (sav) ise şöyle demiştir: “Hikmetli söz hakimlerin yitiğidir.”

Bil ki hakikat sözünün ve hakikat yolunda ilerlemenin açıklanması taliplerin istidatlı bâtınlarında şevk arzusuna, talep isteğine sebep olur ve siddıkların kalplerinde muhabbet kıvılcımları meydana getirir. Hususen eğer sâdık âşıkların ve muhakkik kâmillerin nazarından sâdır olursa.

*Kalbi aşk ateşiyle dolu olan kimse
Ne anlatırsa anlatsın çeker gönülleri
Sen âşıkların hikâyelerini az dinlersin
Dinle, dinle ki onların hikâyeleri güzeldir*

⁷⁸ Vâkıa, 56/7.

⁷⁹ Meryem, 19/97.

Yine bu sözlerin heybetinden habersizlerde uyanma hâsıl olur ve bu saadetin kilidinin hangi anahtarla açıldığı bilinir. “Kulak bazen gözden önce âşık olur.” Bu sözün heybetinin kullaklarına ulaştığı kavim önce dediler ki, “Rabbimize iman edin diyen bir çağrıcının çağrısını işittik ve iman ettik.”⁸⁰

Bu aşk tohumu aslında gönüllerin toprağına başlangıçta, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”⁸¹ hitabıyla atılmıştı. Ancak bu tohumun terbiye tevfikini yalnızca bazı baht sahiplerine vermişlerdir; zira ebedî aşk memleketini her şaha ve melike bağışlamazlar.

*Talep mülkünü her Süleyman’a vermezler
Gaminin menşurunu her cana ve gönle vermezler
Derman arayanlar onun derdinden mahrumlar
Bu derdi derman taliplerine vermezler*

Her ne kadar bu söze kavuşma sevdası hiçbir baştan uzak değilse de her isteyenin eli bu devletin kibriya eteğine ulaşamaz. “Din istemeyle değildir.” Bu âciz der ki:

*Gönül birinin yüzüne tutulup yorgun düştüğünde
Bir saç telinden bile zayıf hâle gelirim
Herkesin eli herkese ulaşmaz
Ben kimim ki o kimsenin mahallesinde*

Sülûkun beyanının diğer bir sebebi bâtil ehline, hevâlarına tapanlara ve hayvan sıfatlılara karşı delil getirmektir ki, onlar bütün himmetlerini hayvânî şehvetler ve lezzetler elde etmeye sarf etmişler ve hayvanlar gibi yakın olanla yetinmişler ve erlerin içme zevkinden ve yakınlık makamlarına ulaşanların şaraplarından mahrum kalmışlardır. Dinin kemâllerinden ve yakîn ehlinin derecelerinden yalnızca namaz ve orucun sayısız afetlerle dolu suretiyle kanaat etmişlerdir. [Yine bunun

⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/193.

⁸¹ A’raf, 7/172.